

О.А.ІВАНЕНКО*

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ ВЧЕНИХ УНІВЕРСИТЕТУ СВ.ВОЛОДИМИРА (1900–1914 рр.)

На основі матеріалів Державного архіву міста Києва й опублікованих документів висвітлено співпрацю науковців Київського університету з ученими провідних культурно-освітніх і наукових центрів Німеччини, Франції, Австро-Угорщини, Італії, Великобританії, Бельгії, Швейцарії на початку ХХ ст.

Початок ХХ ст. ознаменувався колосальними зрушеннями у розвитку науки і техніки, що ґрунтувалися передусім на революційних відкриттях європейців: дослідженнях радіоактивності, здійснених французькими вченими П.Кюрі та М.Склодовською-Кюрі; загальній теорії відносності німецького фізика А.Ейнштейна; теорії радіоактивного розпаду, розробленій британськими вченими Е.Резерфордом і Ф.Содді; квантовій теорії атома данського фізика Н.Бора; фагоцитарній теорії імунітету, створеній російським біологом І.Мечниковим тощо. На тлі науково-технічного прогресу, зростання промислового виробництва, стрімкого розвитку транспорту, засобів зв'язку й військової техніки безпрецедентну загрозу європейській цивілізації створювали загострення суперництва між великими державами, розкол Європи на ворогуючі військово-політичні табори. Водночас бурхливий розвиток науки супроводжувався піднесенням міжнародної співпраці, що знаходила втілення в діяльності міжнародних наукових організацій, проведенні численних конгресів і з'їздів, всесвітніх виставок, на яких демонструвалися науково-технічні досягнення різних країн. Починаючи з 1901 р. за найважливіші здобутки в науці, літературі, боротьбі за мир і роззброєння щорічно присуджувалися найпрестижніші міжнародні нагороди – Нобелівські премії.

Події європейського культурного життя справляли вплив на розвиток науки й освіти в Україні. У поєднанні з наявними публікаціями з історії міжнародних зв'язків Університету св.Володимира¹ введення до наукового обігу нового

* Іваненко Оксана Анатоліївна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАНУ, відділ всесвітньої історії і міжнародних відносин.

¹ Див.: *Кураєв О.О.* Культурні зв'язки України і Франції у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1992; *Павлюченко О.В.* Україна в російсько-югослов'янських суспільних зв'язках (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) – К., 1992; *Катренко А.М., Катренко Я.А.* Наукові зв'язки Київського університету: 1834–1917 рр. – К., 1994; *Стельмах С.П.* Інтеграційні процеси в європейській історичній науці наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. // Український історичний журнал. – 2005. – № 5. – С.28–29; *Його ж.* Інтернаціональна наука і національна культура: Європейські університети й академічне співтовариство в оцінках вчених Київського університету (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) // Київська старовина. – 2003. – №1. – С.65–73; *Його ж.* Історична думка в Україні ХІХ – початку ХХ ст. – К., 1997; *Його ж.* Історична наука в Україні епохи класичного історизму (ХІХ – початок ХХ ст.). – К., 2005; *З історії міжнародних зв'язків України: наука, освіта (ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.): Док. і мат.* – К., 1999; *Палієнко М.Г.* З історії міжнародних зв'язків України в галузі науки та освіти (ХІХ – початок ХХ ст.) // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. – 1999. – Вип.3. – С.21–31; *Його ж.* Міжнародні зв'язки вчених Університету св.Володимира у ХІХ – на початку ХХ ст. // Київський університет як осередок національної духовності, науки, культури. – К., 1999. – С.45–47; *Варварцев М.* Україна й Італія у наукових, освітніх та літературних взаєминах (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): Документи, епістолярій, матеріали. – К., 2000; *Швагрюн В.В.* Участь російських учених у міжнародному конгресі істориків у Лондоні 1913 року // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Історія. – 2004. – Вип.76. – С.169–171; Почесні члени і доктори Університету св.Володимира. – К., 2005;

фактологічного матеріалу сприятиме глибшому осмисленню внеску вітчизняних учених у розвиток європейської науки.

Звернення до європейських наукових традицій, стажування у провідних зарубіжних науково-освітніх центрах були невід'ємною складовою підготовки професорсько-викладацьких кадрів Університету св.Володимира. У листі попечителя Київського навчального округу до ректора університету від червня 1901 р. зазначалося: «Останнім часом відчувається нагальна потреба в підготовлених молодих людях для заміщення вакантних кафедр в університетах, особливо на факультетах історико-філологічних, фізико-математичних і юридичних»². 1908 р., у зв'язку з обговоренням у Державній думі питання про закордонні наукові відрядження і їх фінансування, при медичному факультеті Київського університету було створено спеціальну комісію, яка констатувала, що з кожним роком дедалі важче знаходити кваліфіковані медичні кадри для заміщення вакантних посад, оскільки «вчена кар'єра не забезпечує матеріально й не дає надії в майбутньому на задоволення своїх життєвих потреб»³.

Важливим чинником заохочення молоді до серйозних занять наукою члени комісії вважали закордонні відрядження, адже в Європі й передусім у Німеччині вчені мали можливість працювати у забезпечених сучасним обладнанням лабораторіях і клініках, яких не було в Російській імперії, за винятком хіба що Військово-медичної академії і Московського університету. Вказавши на брак обладнання, тісноту приміщень лабораторій і клінік медичного факультету, нестачу коштів на утримання науково-допоміжних закладів, неправильну «постановку» інституту професорських стипендіатів комісія наголосила на необхідності збільшення фінансування зарубіжних відряджень і надання відповідних асигнувань безпосередньо університетам, а не міністерству народної освіти.

Традиційно провідним засобом залучення Університету св.Володимира до європейського інтелектуального простору були закордонні наукові відрядження його співробітників. Так, професорський стипендіат кафедри психіатрії і невропатології (1893–1895 рр.) М.Лапинський проходив стажування в Німеччині впродовж 1895–1896 рр. та після захисту докторської дисертації – у 1898–1900 рр. У 1898 р. він відвідав психіатричні клініки Страсбурга й Берліна, 1899 р. – Гейдельберга. Протягом осені 1899 – весни 1900 рр. учений стажувався в паризькій психіатричній лікарні св.Анни у спостережному відділенні В.Маняна, а також психіатричній клініці А.Жоффрой та психофізіологічному інституті Е.Беріюна⁴. Перебуваючи за кордоном, М.Лапинський також удосконалював свої знання в галузі невропатології і фізіології нервової системи. Він відвідував поліклініку Г.Оппенгейма в Берліні, клініки Г.Ерба і Г.Гофмана у Гейдельберзі, клініку нервових хвороб у Парижі, фізіологічні інститути Берліна та Страсбурга. Закордонне стажування надало

Пилипенко О. Участь вчених українських університетів у міжнародному обміні науковими знаннями у ХІХ – на початку ХХ ст. // Київська старовина. – 2006. – №6. – С.21–26; *Баженова Г.Ю.* Міжнародні зв'язки істориків Росії (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2008; *Нариси з історії Університету св.Володимира.* – К., 2009.

² Державний архів міста Києва (далі – ДАК). – Ф.16. – Оп.340. – Спр.171. – Арк.2.

³ Там само. – Оп.465. – Спр.5929. – Арк.17 зв.

⁴ Отчёт о занятиях во время пребывания за границей приват-доцента Киевского университета Михаила Лапинского // Университетские известия. – 1901. – №3. – С.1.

потужний імпульс самостійним науковим пошукам М.Лапинського. У Берліні він здійснював дослідження спільно з асистентом Г.Оппенгейма доктором Е.Кассирером, у психологічній лабораторії Е.Берійона в Парижі вивчав різні види гіпнотичного сну⁵.

Із грудня 1900 по лютий 1901 рр. заслуженому ординарному професору по кафедрі російського права М.Владимирському-Буданову було надане відрядження до Берліна й Парижа з метою вивчення систем опису архівних матеріалів⁶.

У 1901 р. до Університету св.Володимира надійшло повідомлення про відзначення 450-річчя університету Глазго (Великобританія). Представити на ньому київську професорську корпорацію було доручено заслуженому ординарному професору кафедри всесвітньої історії І.Лучицькому⁷. Наступного року, у відповідь на запрошення Північно-Західного університету – одного з найстаріших вишів Іллінойсу (США), розташованого в північному передмісті Чикаго Еванстоні – узяти участь у церемонії введення на посаду його нового президента Едмунда Джеймса Джеймса, рада Київського університету ухвалила рішення про неможливість відрядження своїх делегатів у зв'язку з «початком навчальних занять» (див. ілюстр.1)⁸. До Сіднейського університету з нагоди його 50-річного ювілею було надіслано вітальний адрес латинською мовою (1902 р.; див. ілюстр.2)⁹.

Ординарний професор кафедри фінансового права М.Яснопольський того ж року отримав річне відрядження з метою вивчення організації навчального процесу за кордоном і з'ясування оптимальних для університетів Російської імперії методик викладання політичної економії, фінансового права й статистики¹⁰.

Представником Університету св.Володимира на святкуванні 500-річного ювілею Краківського університету (1902 р.)¹¹ історико-філологічний факультет обрав ординарного професора загальної історії літератури М.Дашкевича. Утім, він не зміг прибути на урочистості, і письмове привітання було відправлене до Кракова поштою¹².

У вересні того ж року ординарний професор чистої математики Д.Граве був командирований до Університету Крістіанії (з 1924 р. – Осло) для вручення його сенату вітального адресу з нагоди 100-ліття від дня народження математика Н.Г.Абеля¹³.

Ординарний професор кафедри класичної філології Ю.Кулаковський узяв участь у Міжнародному конгресі історичних наук у Римі (2–9 квітня 1903 р.), куди з'їхалося понад 2500 вчених з Європи, Азії та Америки¹⁴. Його почесним головою було обрано німецького історика, юриста й філолога, лауреата

⁵ Отчёт о занятиях во время пребывания за границей... – С.5–6.

⁶ ДАК. – Ф.16. – Оп.339. – Спр.30. – Арк.156, 161.

⁷ Там само. – Оп.340. – Спр.49. – Арк.2.

⁸ Там само. – Оп.341. – Спр.168. – Арк.4.

⁹ Там само. – Арк.3.

¹⁰ Там само. – Спр.101. – Арк.1, 4.

¹¹ Краківський (Ягеллонський) університет було засновано в 1364 р. За правління Владислава Ягайла зазнав реорганізації (1400 р.).

¹² ДАК. – Ф.16. – Оп.339. – Спр.56. – Арк.1–2, 4, 7.

¹³ Там само. – Спр.80. – Арк.1–4.

¹⁴ Там само. – Оп.340. – Спр.123. – Арк.1–16.

Нобелівської премії з літератури (1902 р.) Т.Моммзена. На відкритті, де був присутній король Італії Віктор Еммануїл III, глава конгресу італійський історик і політичний діяч П.Вілларі виголосив промову, в якій акцентував на єдності багатонаціональної європейської цивілізації і науки: «Європейські народи у цьому процесі майбутнього мають бути солідарні та єдині у високих цілях культурної роботи, і перший міжнародний історичний з'їзд, що зібрався у самому центрі світового владарювання та єдиної культури, є знаменням майбутнього»¹⁵.

Засідання відбувалися у секціях: 1) стародавньої історії, епіграфіки; філології класичної і порівняльної; 2) середньовічної і нової історії; методики; архівної справи; 3) історії літератур; 4) археології; історії мистецтв; історії музичного і драматичного мистецтв; 5) історії права; історії економічних і соціальних наук; 6) історії географії; історичної географії; 7) історії філософії; історії релігій; 8) історії математичних, фізичних, природничих і медичних наук. Представники Австро-Угорщини, Великобританії, Бельгії, Голландії, Німеччини, Данії, Італії, Іспанії, Франції, Швеції і США доповідали про специфіку організації викладання історії у їхніх країнах. Найбільше Ю.Кулаковського зацікавив виступ британського державного діяча, історика й правознавця Дж.Брайса, який викрив основні вади освітньої системи у своїй країні, де, на його думку, не приділялося належної уваги історичним дисциплінам. Медієвіст Г.Моно у своїй доповіді, присвяченій університетській системі викладання історії, французьких істориків охарактеризував як автодидактів. П.Вілларі вказав на недосконалість форми іспитів в університетах Італії. Натомість у виступах представників Німеччини й Австро-Угорщини звучав «тон повного задоволення існуючим порядком». На закритті конгресу його віце-голова німецький лютеранський теолог, історик церкви А.Гарнак від імені всіх іноземних учасників висловив подяку Італії та її уряду за гостинний прийом.

Складовою цього міжнародного наукового форуму були різноманітні культурні заходи – урочисте відкриття мармурового плану стародавнього Рима; презентація у Казанатській бібліотеці зібрання планів міста, гравюр, естампів, знімків із видами міста; ознайомлення гостей із результатами археологічних розкопок на території Рима. Проведення екскурсій містом ускладнювалося через робітничі страйки, до яких приєднувалися перевізники. Ю.Кулаковський побував на урочистому прийомі, організованому синдиком Рима у Капітолійському музеї, куди було запрошено не лише учасників конгресу, а й представників вищого світу міста. Прийом у королівському палаці він визнав вишуканим, розкішним і водночас невимушеним. Із нагоди проведення конгресу було ілюміновано Колізей, відбувся концерт італійської церковної музики в театрі д'Арджентіна. «В усякому разі концерт був дуже цікавим, – згадував Ю.Кулаковський, – і я особисто виходив з театру з почуттям живої подяки організаторам»¹⁶. Утім, на думку вченого, незважаючи на численні урочистості, під час проведення конгресу практично не було можливості поспілкуватися й налагодити зв'язки із зарубіжними колегами.

¹⁵ Кулаковський Ю.А. Международный конгресс исторических наук в Риме // Университетские известия. – 1903. – №5. – С.3.

¹⁶ Там же. – С.21.

1904 р. дворічне закордонне відрядження для підготовки до професорського звання з римського права отримав магістрант І.Кистяківський. Відповідно до укладеної на юридичному факультеті інструкції мета його наукової подорожі полягала у вдосконаленні освіти, підготовці магістерської дисертації, ознайомленні з новітніми викладацькими методиками, вивченні цивільних кодексів європейських країн. Пріоритетне значення надавалося студюванню римського й німецького права в Берліні, Лейпцизі, Страсбурзі, а також заняттям у французьких та італійських університетах¹⁷.

Улітку того ж року приват-доцент чистої математики Г.-Ф.Пфейффер ознайомлювався з рівнем викладання й організацією роботи науково-допоміжних закладів у Геттінгенському університеті. Особливий інтерес для нього становили лекції німецьких учених Ф.-Х.Клейна, Д.Гільберта та Г.Мінковського (учителя А.Ейнштейна), які починали свої курси з тлумачення елементарних понять, а завершували їх усебічним розкриттям сучасного стану тієї чи іншої наукової дисципліни. На їхні лекції приїздили студенти з усього світу: англійці, французи, росіяни, угорці, шведи, греки, румуни, американці, японці та ін. (у тому числі жінки). Київський математик насамперед відзначив викладацьку майстерність професора Ф.-Х.Клейна: «Його лекції прості й зрозумілі. Для того, щоби виразніше закарбувати в умах слухачів отримані результати, він приносить багато моделей, спеціально замовлених для цього курсу»¹⁸.

Г.-Ф.Пфейффер був присутній на засіданнях університетського математичного товариства під головуванням Ф.-Х.Клейна, де здійснювався огляд новітньої літератури й виголошувалися доповіді, а по завершенні офіційної частини обговорення наукових проблем традиційно продовжувалося за кухлем пива. У травні 1905 р. він прибув до Парижа з метою вивчення стану розробки теорії алгебраїчних функцій двох змінних і більшу частину свого часу присвятив курсу вищої алгебри й вищого аналізу Е.Пікара у Сорбонні. Французький учений справив на Г.-Ф.Пфейффера сильне враження своєю відданістю науці, енциклопедичністю знань, скромністю й толерантністю до багатонаціональної студентської аудиторії: «Зовсім непомітно, щоби для Picard'a були обтяжливими розмови з молодими людьми... Він швидко схоплює думку співрозмовника, навіть якщо той погано говорить французькою, і зараз же намагається все з'ясувати»¹⁹.

1905 р. заслуженому ординарному професору загальної історії літератури М.Дашкевичу було надане закордонне відрядження в літній канікулярний час для дослідження історії середньовічної літератури в бібліотеках Австро-Угорщини, Німеччини й Італії²⁰.

Приват-доцент історії політичної економії О.Билимович того ж року вирушив у дворічну наукову подорож із метою підготовки до професорського звання по кафедрі політичної економії і статистики²¹. Упродовж літнього семестру він

¹⁷ ДАК. – Ф.16. – Оп.342. – Спр.80. – Арк.5–5 зв., 7–7 зв.

¹⁸ Пфейффер Г. Отчёт о летних заграничных командировках 1904 и 1905 гг. // Университетские известия. – 1907. – №5. – С.2.

¹⁹ Там же. – С.10.

²⁰ ДАК. – Ф.16. – Оп.344. – Спр.42. – Арк.6–6 зв., 8.

²¹ Там само. – Оп.343. – Спр.163. – Арк.1, 7.

відвідував у Тюбінгенському університеті лекції з економічних дисциплін, прослухав курс, присвячений соціалізму й комунізму, що традиційно викладався в усіх німецьких університетах. Учений зазначав: «Звичай дуже хороший, оскільки наукова оцінка соціалізму має поширюватися якомога більше. У цьому розумінні німецькі професори є настільки ж старанними ораторами, як і керманічі німецької соціал-демократії»²².

Під час зимового семестру 1905–1906 р. О.Билимович слухав у Берлінському університеті лекції А.Вагнера, Г. фон Шмоллера, М.Зерінга. Завдяки курсу А.Вагнера він систематизував свої знання з політичної економії і по-новому осмислив основні питання економічної політики. З погляду київського вченого, актуальністю, оригінальністю ідей і майстерністю викладу матеріалу вирізнялися лекції Г. фон Шмоллера з історії німецького господарського життя й економічної політики. Професора М.Зерінга він охарактеризував як сповненого бурхливої енергії і грубого у поводженні зі студентами, який відкидав соціалістичні ідеї, наголошуючи, що «соціалізм нездатний вести сільське господарство шляхом прогресу». Окрім того, О.Билимович був присутній у Берліні на практичних заняттях з державних наук і статистики Г. фон Шмоллера та М.Зерінга. В їх роботі брали участь німецькі, російські, українські, фінські, румунські, болгарські, американські, британські і шведські вчені. О.Билимович зробив низку критичних зауважень щодо організації, регламенту, довільного вибору учасниками тем доповідей на відвіданих ним семінарах і водночас схвалив практику необов'язковості й закритості подібних занять, досвід наукових екскурсій для студентів. Київський учений також вивчав методіку збирання й обробки статистичних матеріалів, різні способи графічного зображення статистичних даних, здійснював екскурсії до статистичних закладів Берліна, самостійно студіював наукову літературу з сільського господарства, вивчав теоретичні питання політичної економії. Результатом його закордонної подорожі стало написання критичної замітки «Німецькі уми про російсько-японську війну та російські фінанси» до відповідної праці К.Гельферіха та статті, присвяченої становищу службовців на залізницях Пруссії й Росії²³.

1907 р. магістрант юридичного факультету О.Жилін отримав закордонне відрядження з метою вивчення історії конституційних інституцій та ознайомлення з рівнем викладання юридичних дисциплін у німецьких університетах. Свою поїздку він присвятив заняттям у Гейдельберзі й Страсбурзі, оскільки 1905 р. вже мав нагоду прослухати лекції у Берлінському університеті. З огляду на традиції німецького лібералізму, що плекалися в Бадені, Гейдельберзький університет відігравав роль потужного європейського центру розвитку правознавства. О.Жилін відвідував курси професорів юридичного й філософського факультетів. Особливий інтерес для нього становили лекції представника юридичного позитивізму Г.Єллінека, який базовим «юридичним принципом» проголошував ідею свободи особи. Київський учений був захоплений ерудицією, аналітичними здібностями, логікою німецького професора. Він зауважував: «Єллінек не оратор, зовні його лекції не становлять особливого інтересу. [...] З

²² Билимович А. Отчёт за первый год заграничной командировки // Университетские известия. – 1906. – №10. – С.13.

²³ Там же. – С.40–41.

боку ж внутрішнього змісту майже кожна лекція сповнена глибокого інтересу за своєю побудовою, висновками й даними, повідомленими в ній у чітко логічному порядку»²⁴.

Із цих лекцій О.Жилін не виніс для себе якихось нових ідей, оскільки раніше ознайомився з ними у працях Г.Єллінека. Інтерес для нього становила передусім викладацька методика німецького вченого. Його практичні заняття, в яких київський магістрант узяв участь, полягали у виголошенні й обговоренні доповідей на довільні теми з філософії права, загального державного права, німецького державного права тощо. Серед лекцій, прослуханих О.Жиліним у Гейдельберзькому університеті, був курс, присвячений «державно-правовим ученням Бісмарка», де на основі стенограм засідань пруського ландтагу й німецького райхстагу, твору райхсканцлера «Думки і спогади» аналізувалися його погляди на сутність держави і її функції, розподіл влади в окремих німецьких державах та імперії.

Від класика історико-філософської науки В.Віндельбанда О.Жилін отримав дозвіл на відвідання його лекцій з історії грецької філософії і логіки. Він високо оцінив їх зміст, а також педагогічні прийоми, манери, ораторську майстерність професора й навіть приємний тембр голосу, визнавши, що кращого лектора йому чути не доводилося. Крім того, київський магістрант здійснював науково-пошукову роботу в університетській бібліотеці й книгозбірні семінару юридичних і державних наук. Остання, за його спостереженнями, містила менше літератури з кримінального й державного права, ніж бібліотека юридичного семінару Університету св.Володимира. У Страсбурзькому університеті О.Жилін відвідував лекції П.Лабанда, який виявляв жвавий інтерес до освітньої системи в Російській імперії. Виклади цього професора, сповнені жартівливих зауважень, користувалися великою популярністю серед студентів. П.Лабанд наголошував на хисті німців до державної діяльності й прагненні поєднувати свободу й порядок як провідні риси народного духу.

Повертаючись із Німеччини до Росії, О.Жилін відвідав засідання австрійського райхсрату, де відбувалися дебати щодо закону про страхування від нещасних випадків. Приміщення парламенту вразило київського вченого юриста величчю і красою. Прослухавши виступ лідера австрійських соціал-демократів В.Адлера, він переконався, що ця партія «стоїть на дещо іншому, більш родючому ґрунті, ніж соціал-демократія в решті європейських країн»²⁵. О.Жилін відзначав, що депутати ненімецької національності традиційно починали свої промови в райхсраті рідною мовою, а продовжували німецькою. Під час виступів ораторів обступали однопартійці, які підтримували їх вигуками та оплесками.

Упродовж літніх канікул 1907 р. приват-доцент кафедри російської мови і словесності В.Розов здійснив відрядження до Австро-Угорщини з метою науково-пошукової роботи в бібліотеках і музеях. Зокрема, у Львові він працював в університеті, Народному домі, Архієпархіальному музеї, Ставропігії, архіві місцевого магістрату, Бернардинському архіві, Інституті Оссолінських,

²⁴ Жилін А.А. Отчёт юридическому факультету о командировке на летний семестр в заграничные университеты // Там же. – 1908. – №1. – С.3.

²⁵ Там же. – С.15.

бібліотеці Базиліанського ордену; у містечку Ягеллонському поблизу Львова – в архівах церков Св.Іоанна та Благовіщенської; у Перемишлі – в бібліотеках латинської й уніатської капітул, архіві місцевого магістрату; у Кракові – в бібліотеках Ягеллонського університету, Краківської академії наук, князів Чарторийських, архіві місцевого магістрату; у Празі – в Музеї Чеського королівства, бібліотеках Карлового університету й Народного дому²⁶. У Львові вченого особливо зацікавило зібрання рукописів і книг бібліотеки графів Борковських. Загалом досвід діяльності польських культурно-освітніх закладів він уважав вартим наслідування російськими архівами й бібліотеками, де часто не вистачало довідкових видань і найпростішого обладнання для наукової роботи²⁷. По завершенні строку відрядження В.Розов залишився в Галичині й продовжив свої наукові дослідження.

Ординарний професор кафедри російської мови і словесності В.Перетц, відомий своїми виступами на захист української культури в межах Російської імперії, улітку 1907 р. вивчав матеріали бібліотек Львова. Працюючи над дослідженням з історії російської літератури початку XVIII ст., він висунув ідею щодо формування в ній під впливом української літератури XVII ст., а згодом німецької поезії, нового самобутнього поетичного стилю: «За посередництва польської літератури, починаючи з Я.Кохановського, що наслідував італійців, з'являється можливість установити роль української поезії як передавачки поетичних прийомів і фразеології, притаманних поезії Заходу в XVI–XVII ст.»²⁸. За сприяння професора Краківського університету Я.Лося, професорів Львівського університету В.Брухнальського та М.Грушевського В.Перетц отримав можливість здійснити науково-пошукову роботу у бібліотеках Оссолінських та Львівського університету з метою перевірки своєї гіпотези. Паралельно з вивченням польської поезії він досліджував у бібліотеках Народного дому та Оссолінських слов'янські рукописи XVI–XVIII ст., здійснив систематизований опис рукописів польських творів, що справили вплив на російську літературу кінця XVII – початку XVIII ст.

Основні завдання закордонного відрядження В.Перетца в літній канікулярний час 1912 р. полягали у вивченні польської літератури XVI–XVII ст., науково-пошуковій роботі з історії української літератури XVI ст., дослідженні слов'янських кириличних рукописів тощо. У Кракові він працював у бібліотеках Ягеллонського університету та Академії наук, Музеї кн. Чарторийських, у Львові – в бібліотеці Народного дому²⁹.

Із червня 1908 по січень 1909 рр. ординарний професор по кафедрі загальної історії П.Ардашев отримав закордонне відрядження з метою підготовки до друку третього тому своєї праці «Провінційна адміністрація у Франції в останню пору Старого порядку, 1774–1787». У поданні декана історико-філологічного факультету на ім'я ректора наголошувалося: «Твір професора Ардашева,

²⁶ ДАК. – Ф.16. – Оп.346. – Спр.23. – Арк.21–21 зв.

²⁷ Розов В.А. Отчёт о командировке в Австрию, совершённой летними каникулами 1907 года // Университетские известия. – 1908. – №10. – С.2.

²⁸ Перетц В.Н. Отчёт о занятиях во время заграничной командировки в летнее вакационное время 1907 г. // Там же. – 1907. – №12. – С.2.

²⁹ Перетц В.Н. Отчёт о занятиях во время заграничной командировки летом 1912 года // Там же. – 1913. – №6. – С.1–2.

що вже в першій своїй частині відзначено Соловійовською премією, і який на даний час уже перекладається французькою мовою, є цінним внеском у вітчизняну літературу. Його завершення вельми бажане з точки зору користі й достоїнства вітчизняної науки»³⁰.

На IV Міжнародному конгресі математиків, який відбувся 6–11 квітня 1908 р. у Римі, Університет св.Володимира представляв приват-доцент чистої математики І.Белянкін. Робочими мовами цього міжнародного наукового форуму були італійська, німецька, французька та англійська. Його програма, крім загальних і секційних засідань, передбачала розважальні заходи для учасників та членів їхніх родин, яким надавалося право безкоштовно відвідувати більшість музеїв і галерей Рима³¹. Робота відбувалася у секціях: 1) арифметики, алгебри й аналізу; 2) геометрії; 3) механіки й прикладної математики; 4) філософії, історії і педагогіки. І.Белянкін відзначив огріхи в організації, брак новаторських ідей, відсутність виставки, на якій було б представлено новітню наукову літературу, математичні моделі й прилади. Він іронічно зауважував: «Сучасні Декарти, Ньютони, Лейбніци та Лагранжи на минулому конгресі не вражали простих смертних математиків величчю, оригінальністю, універсальністю своїх ідей»³².

Іншим представником Київського університету на конгресі був приват-доцент чистої математики Г.-Ф.Пфейффер, який виступив із доповіддю на засіданні секції геометрії. Він наголошував, що III Міжнародний конгрес математиків у Гейдельберзі (1904 р.) більшою мірою сприяв зближенню учасників завдяки гостинному ставленню німців до іноземних гостей; італійці ж трималися люб'язно, але прохолодно й піклувалися переважно про тих іноземців, які могли бути їм корисні, і якщо «божком конгресу» був французький математик Ж.-Г.Дарбу, то у ставленні до іншого французького вченого, Ш.-Е.Пікара, бракувало пошани.

На відкриття конгресу прибув король Італії Віктор Еммануїл III. Про його присутність на цьому форумі Г.-Ф.Пфейффер зауважував: «Король з'явився з внутрішніх покоїв майже непомітно. Ні з ким не розкланявшись, він зайняв місце голови. Публіка мовчала. Особисто я довго не був упевнений – король переді мною чи ні. Не так було у Гейдельберзі. Перед появою сина (спадкоємця престолу) великого герцога фон Бадена пройшов ряд прикрашених стрічками чиновників; один із них громогласно сповістив про вихід спадкоємця престолу, всі конгресисти встали й тричі прокричали: «Нощ» на його честь. Просидівши години дві, поки виголошувалися промови, король тихо пішов, привітавшись із красивим стариком Міттаг-Лефлером і перекинувшись парою слів із Дарбу»³³. Перебуваючи у Римі, Г.-Ф.Пфейффер сконцентрував увагу на вивченні результатів новітніх досліджень з теорії алгебраїчних функцій двох незалежних змінних.

³⁰ ДАК. – Ф.16. – Оп.347. – Спр.20. – Арк.20 зв.

³¹ Белянкин И.И. Отчёт о поездке на IV международный конгресс математиков в Риме // Уни-верситетские известия. – 1908. – №11. – С.6.

³² Там же. – С.10.

³³ Пфейффер Г. Отчёт о поездке на IV международный конгресс математиков в Риме // Там же. – 1909. – №3. – С.2.

1909 р. фізико-математичний факультет Університету св.Володимира ухвалив рішення про відрядження своїх делегатів на святкування у Кембріджському університеті 100-ліття з дня народження Ч.Дарвіна (22–24 червня). Водночас член університетської ради, професор богослов'я, протоієрей П.Светлов уважав участь університету у відзначенні ювілею Ч.Дарвіна небажаною з мотивів «наукових, релігійних і суспільних»³⁴.

Із нагоди відзначення того ж року 350-річчя Женевського університету ординарним професором загальної історії П.Ардашевим було підготовлено вітальний адрес від Київського університету такого змісту: «Пам'ятаючи так багато видатних імен, які є славою Женевського університету і гордістю цивілізованого світу, Імператорський університет святого Володимира висловлює своїй женевській старшій сестрі щире захоплення та надсилає їй своє дружнє й палке побажання: життя, зростання, процвітання!»³⁵.

Виконувач обов'язків екстраординарного професора кафедри політичної економії К.Воблий присвятив своє наукове відрядження у 1909–1910 рр. ознайомленню з рівнем викладання економічної теорії і статистики в Німеччині. У Берлінському університеті він мав змогу прослухати теоретичний курс політичної економії А.Вагнера – видатного німецького вченого й політичного діяча, представника катедер-соціалізму, одного із засновників Союзу соціальної політики (1872 р.) – організації, що ставила за мету розробку законодавчих актів, спрямованих на поліпшення становища робітників. При відвіданні лекцій А.Вагнера київському професорові одразу впала у вічі дисциплінованість студентства: «Слід відзначити, що німецькі студенти якщо відвідують лекції і не зовсім акуратно, зате слухають їх дуже уважно, не дозволяючи ані шуму, ані розмов, ані читання газет. Поява студентів в аудиторії після професора спостерігається дуже рідко; ті, хто запізнився, намагаються зайняти свої місця безшумно. Будь-яке порушення тиші в аудиторії супроводжується знаками осуду. [...] Загалом, можна сказати, що в Німеччині аудиторія більш дисциплінована, ніж у нас»³⁶. Водночас К.Воблого зацікавили лекції з історії економічного розвитку Пруссії XVIII–XIX ст. Г. фон Шмоллера, який поряд із А.Вагнером належав до течії катедер-соціалізму й засновників Союзу соціальної політики. Високо оцінивши ораторське мистецтво Г. фон Шмоллера, широке використання ним статистичних даних, порівняльного аналізу київський учений відзначив, що його лекції вирізняються не стільки глибиною розробки теорії предмету, скільки наочністю викладу. К.Воблий прослухав низку спекурсів із теоретичної і прикладної економіки, лекції з господарської статистики, а також курс теорії статистики випускника Санкт-Петербурзького університету поляка В.Борткевича.

У Берлінському університеті особливий інтерес для київського професора становила методика організації практичних занять із політичної економії і статистики, передусім семінарій з державних наук, що діяв із восьмої години до двадцять першої (у неділю – з дев'ятої до тринадцятої), займав велике

³⁴ ДАК. – Ф.16. – Оп.348. – Спр.17. – Арк.1–4.

³⁵ Там само. – Спр.98. – Арк.8зв.

³⁶ *Воблий К.Г.* Отчёт о заграничной командировке с 20 декабря 1909 по 20 августа 1910 г. // Университетские известия. – 1911. – №1. – С.1–2.

приміщення й мав свою бібліотеку. Директорами семінарію були А.Вагнер, М.Зерінг, А.Мейцен, Г. фон Шмоллер. Практичні заняття під керівництвом останнього полягали у читанні рефератів на обрані слухачами вузькі теми з галузі прикладної економії чи історії. К.Воблий згадував, що учасників семінарію було близько 60 осіб. Серйозне ставлення до справи й високий рівень професійної підготовки демонстрували учасники, які завершили університетське навчання та склали докторський іспит. Заняття традиційно починалися зі вступного слова Г. фон Шмоллера, який ілюстрував учасникам зв'язок між предметом реферату й більш широкими проблемами політичної економії, а по завершенні доповідей він здійснював їх аналіз і надавав слово присутнім. Ваду цієї схеми К.Воблий убачав у відсутності продуманого плану, довільності добору тем рефератів, а за позитив уважав забезпечення свободи вибору учасниками напрямів їх індивідуальних студіювань.

Від президента Імперського статистичного бюро К.Воблий отримав дозвіл ознайомитися в Берліні з методикою організації третього професійно-промислового перепису (1907 р.). Учений працював у бібліотеках Імперського, Пруського й Берлінського статбюро. Успіхи цих установ він пов'язував із солідною фінансовою підтримкою їх діяльності на державному рівні: у 1909 р. бюджет Імперського статистичного бюро становив 1,98 млн марок, Пруського – 559 тис. марок, водночас російського Центрального статистичного комітету не перевищував 70 тис. руб.; середньорічний бюджет Берлінського статистичного бюро складав 80–90 тис. марок, а Петербурзького – 23 тис. руб.³⁷

У Дрездені К.Воблий вивчав засади організації Саксонського статистичного бюро, яке щороку проводило курси задля популяризації наукових знань. Лише впродовж 1908–1909 рр. кожна з лекцій відвідало близько 468 слухачів. Серед них значну частку становили ремісники й робітники, торгівельні службовці, купці та фабриканти. Ознайомлюючись зі специфікою діяльності бібліотеки Саксонського статистичного бюро, К.Воблий відзначив багатство її фондів, зібрання періодичних видань, літератури з юридичних, політичних, економічних і сільськогосподарських наук. За сприяння керівництва німецьких статистичних бюро він зібрав колекцію формулярів, відомостей, індивідуальних бюлетенів.

Мюнхенський університет запам'ятався київському вченому просторістю, чистотою, зручністю аудиторних приміщень. Найцікавішим він уважав курс господарської історії теоретика катедер-соціалізму Л.Брентано, насичений багатим і вдало дібраним фактологічним матеріалом. К.Воблий згадував: «Брентано, незважаючи на свій похилий вік, усе ще має хорошу дикцію, гучний голос. Він уміє завдяки красивому й вишуканому викладу утримувати постійну увагу аудиторії»³⁸. Київський учений ознайомився також із методикою проведення в Мюнхенському університеті практичних занять із політичної економії. Під керівництвом професора В.Лотца зачитувалися й обговорювалися реферати; система Л.Брентано передбачала бесіди з історії економічних учень, що на практиці через незадовільний рівень підготовки студентів перетворювалися на

³⁷ *Воблий К.Г.* Отчёт о заграничной командировке... – С.7–8.

³⁸ Там же. – С.11.

лекції; заняття в університетському статистичному кабінеті відбувалися у формі вивчення джерел та доповідей. Напрацювання Королівського Мюнхенського статистичного бюро по третьому професійного перепису К.Воблий визнав найкращими.

У Парижі він оглянув університетський кабінет занять із політичної економії і статистики. Особливу увагу вчений приділив роботі Соціального музею Парижа, що займався організацією постійної виставки соціальної економії, наданням довідок населенню, проведенням лекцій, читань, анкетувань. К.Воблий ознайомився з фондами бібліотеки й архіву музею, його друкованим органом «Le Musée social», специфікою організації місій для дослідження соціальних рухів у Великобританії, США, Німеччині, Франції та інших країнах. Докладно вивчивши всі сфери діяльності цього закладу, він високо оцінив його значення у справі популяризації соціальних ідей³⁹. У Центральному статистичному бюро при міністерстві праці Франції за сприяння його завідувача Л.Марша К.Воблий ознайомився з методикою організації переписів.

Відповідно до розробленої професором О.Павловським інструкції, лаборант кафедри хірургічної патології і терапії М.Москальов протягом закордонного відрядження в 1909–1911 рр. мав приділити особливу увагу вивченню клінічної хірургії і патологічної анатомії у професора Й.Орта в Берліні та бактеріології в паризькому Інституті Пастера. Із травня по жовтень 1909 р. М.Москальов перебував у Берліні, де слухав лекції одного з основоположників німецької хірургії А.Біра, що утримував увагу величезної аудиторії своїм майстерним викладом, коротким і водночас усебічним висвітленням теми, та приділяв значну увагу численним іноземним слухачам⁴⁰. М.Москальов уперше ознайомився з розробленим у клініці А.Біра методом лікування сколіозу, був присутній на його операціях і демонстраціях патологоанатомічних препаратів. Окрім того, він займався у патологоанатомічному інституті Моабіт-Кранкенгауз, робив хірургічні операції, зібрав колекцію з 200 мікроскопічних препаратів для курсу хірургічної патології, що викладався в Університеті св.Володимира, та опублікував результати власних досліджень у «Virchows Archiv». Працюючи в Королівській бібліотеці Берліна, М.Москальов відзначив довіру її працівників до читачів, яким видавалися цінні книжки у великій кількості під мізерну заставу.

Із Берліна він вирушив у подорож містами Німеччини, де відвідав клініки Кіля, Геттінгена, Гіссена, Бонна, Гейдельберга, Мюнхена, Гамбурзьку лікарню (Ешпендорф), хірургічні відділення лікарень в Альтоні і Кельні. Два з половиною місяці М.Москальов провів у клініках швейцарських учених-хірургів Ц.Ру та Е.Т.Кохера – лауреата Нобелівської премії в галузі фізіології і медицини (1909 р.). Київський учений зазначав: «Слід дивуватися енергії, бадьорості й рухливості Кохера, що здаються на перший погляд несумісними з його віком. Напружена увага аудиторії вже говорить про ту зацікавленість, яку викликають його лекції у слухачів»⁴¹.

³⁹ Там же. – С.14.

⁴⁰ Москальёв М.Н. Отчёт о заграничной командировке для изучения хирургии с 1 апреля 1909 по 1 апреля 1911 года // Там же. – 1912. – №7. – С.3.

⁴¹ Там же. – С.24.

У Цюріху М.Москальов відвідав клініку Р.Кронлейна, а на початку лютого 1910 р. прибув до Парижа, куди з метою запозичення досвіду з'їжджалася найбільша кількість лікарів різних національностей. Він слухав лекції з мікробіології і здійснював самостійні дослідження в Інституті Пастера, відвідав збудований 1897 р. на приватні пожертвування шпиталь Бусіко. У лікарні на морському узбережжі Берк-Пляж, де весь персонал «випромінював безкорисність і любов до науки», М.Москальов вивчав методику лікування туберкульозу в дітей і одночасно оглядав очолюваний Ж.-Ф.Кало приватний інститут імені Св.Франсуа де Саля. Незважаючи на гостинність, цей заклад справив на київського вченого неприємне враження через комерціалізацію процесу лікування.

Далі М.Москальов уже в Лондоні ознайомився з діяльністю трьох великих шпиталів: імені Св.Варфоломія, Св.Томаса і Лондонського, оглянув їх лабораторії, музеї хірургічних і патолого-анатомічних препаратів. Під час перебування у Відні він відвідував хірургічні клініки, лекції відомих австрійських медиків, зокрема А.Ейзельсберга, у поліклініці А.Лоренца прослухав курс ортопедії. Побувавши у хірургічній клініці Будапешта, якою керував угорський хірург і ортопедист Ю.Доллінгер, М.Москальов відзначив суворе дотримання в ній правил асептики⁴².

Упродовж закордонного відрядження у 1909–1911 рр. ординатор госпітальної терапевтичної клініки І.Студзинський слухав лекції та здійснював дослідження в Інституті експериментальної фармакології професора Л.Попельського у Львові. Їх результати було опубліковано на шпальтах періодичних видань Росії, Німеччини, Франції та представлено у вигляді рукопису докторської дисертації з медицини. І.Студзинський відвідував клініки у Львові й Відні, у патолого-анатомічному інституті Відня був присутній на розтинах і лекціях австрійського вченого, члена Віденської академії наук (1892 р.) А.Вейксельбаума⁴³. В Інсбруку київський учений ознайомився з досвідом діяльності клініки внутрішніх хвороб професора Н.Ортнера й патолого-анатомічного інституту професора Г.Поммера. У Цюріху він відвідав клініку внутрішніх хвороб професора Г.-Л.Ейхгорста й патолого-анатомічний інститут, у Берні вдосконалював свої знання у клініці внутрішніх хвороб, де на лекціях значну частину аудиторії становили жінки, а також вивчав методику лікування зоба у бернській клініці швейцарського хірурга, лауреата Нобелівської премії (1909 р.) Е.Т.Кохера.

Під час перебування в Парижі І.Студзинський прослухав лекції з бактеріології і мікробіології в Пастерівському інституті, ознайомився з організацією роботи відділення для внутрішніх хвороб професора Ф.Відаля в лікарні Куше. У Лондоні він відвідав медичний факультет при лікарні Св.Фоми й відзначив належний рівень його забезпечення медичним обладнанням. Утім, особливе враження на київського вченого справила розкіш заснованого В.Марсденом Онкологічного шпиталю – його просторі та світлі приміщення, досконала вентиляція, зручні ліжка, роялі «Bluthner» і маса квітів, пожертвованих

⁴² *Москальов М.Н.* Отчёт о заграничной командировке... – С.45.

⁴³ *Студзинский И.Б.* Отчёт о заграничной командировке с научной целью с 1 февраля 1909 года по 1 августа 1911 года // Там же. – 1914. – №2. – С.19, 25–26.

дамами-благодійницями. І.Студзинський також оглянув клініки внутрішніх хвороб Страсбурга, Мюнхена, Лейпцига. Очоловану професором Ф.Краусом клініку внутрішніх хвороб у Берліні він відніс до найрозкішніших в Європі. Вивчивши і порівнявши рівень викладання медицини в різних європейських університетах, київський учений найкращою визнав медичну освіту в Австро-Угорщині, а найгіршою – у Швейцарії⁴⁴. Суттєвою вадою британської освітньої системи він уважав надто високу плату за навчання.

Улітку 1910 р. асистент акушерсько-гінекологічної клініки Університету св.Володимира Г.Брюно слухав лекції і був присутній на операціях німецького вченого Е.Бумма в берлінській клініці Шаріте, вивчав досвід діяльності приватної клініки Е.Макенродта та інших медичних закладів. У Мюнхені він відвідував лекції професора А.Додерлейна, який наголошував, що Німеччина відігравала роль світового центру науки завдяки втіленню академічної свободи⁴⁵. Завершилася закордонна наукова подорож Г.Брюно ознайомленням із поширеними у клініках Відня методами хірургічних операцій. Помічник прозектора при кафедрі оперативної хірургії Київського університету А.Вакар 1910 р. відвідував клініки Кракова, Відня, Лозанни, Берна, Женеви. Загалом упродовж двох місяців він був присутній на 105 хірургічних операціях⁴⁶.

Представниками Університету св.Володимира на VIII Міжнародному конгресі фізіологів, який відбувся у Відні 27–30 вересня 1910 р., були приват-доцент фізіології О.Леонтович та помічник прозектора при тій же кафедрі Е.Майдель. На конгрес з'їхалися вчені з країн Європи, Америки, а також Японії. Доповіді презентувалися в аудиторіях фізіологічного, анатомічного й фармакологічного інститутів Віденського університету. Робота відбувалася за трьома основними напрямками: нормальна фізіологія, патологічна фізіологія, фізіологічна хімія. На думку Е.Майделя, організаційним прорахунком конгресу було те, що доповіді на ньому виголошувалися чотирма – п'ятьма різними мовами, унаслідок чого виникали незручності навіть для тих учасників, які володіли двома іноземними мовами. Натомість він відзначив, що більшість доповідей супроводжувалася демонстраціями проекційних малюнків і використанням кінематографії: «Ці факти вказують на те, яке міцне й почесне місце завойовує собі кінематограф у науковій лабораторії»⁴⁷. Оглянувши виставку фізіологічних приладів різноманітних фірм, О.Леонтович зауважив, що вона значно перевершила експозицію VII Міжнародного конгресу фізіологів у Гейдельберзі 1907 р.⁴⁸ Також на I Міжнародний конгрес адміністративних наук у Брюсселі, організований при дворі короля Бельгії Альбера I 28–31 липня 1910 р., були відряджені заслужений ординарний професор по кафедрі міжнародного права О.Ейхельман і ректор М.Цитович⁴⁹.

⁴⁴ Там же. – С.47–49.

⁴⁵ Брюно Г.Г. Отчёт о заграничной командировке с научной целью летом 1910 г. // Там же. – 1911. – №6. – С.8.

⁴⁶ ДАК. – Ф.16. – Оп.349. – Спр.41. – Арк.110–111.

⁴⁷ Майдель Э.Э. Отчёт по командировке на VIII-ой международный конгресс физиологов в Вене // Университетские известия. – 1911. – №7. – С.10.

⁴⁸ Леонтович А.В. Отчёт по командировке на VIII-й международный конгресс физиологов в Вене (27–30 сентября нового стиля 1910 года) // Там же. – С.3.

⁴⁹ ДАК. – Ф.16. – Оп.348. – Спр.40. – Арк. 36, 38, 43–44.

Закордонне відрядження в 1910–1912 рр. фахівця з естетики й філософії приват-доцента Г.Якубаніса було присвячене слуханню лекцій в європейських науково-освітніх центрах, відвідуванню практичних занять у семінаріях і філософських гуртках, участі в конгресах та конференціях, самостійній науковій роботі, вивченню пам'яток мистецтва й старожитностей у музеях і художніх галереях, а також безпосередньому спілкуванню з зарубіжними колегами⁵⁰. У Гейдельберзькому університеті він слухав лекції та відвідував філософські семінарії класика історико-філософської науки, очільника Баденської школи неокантіанства В.Віндельбанда. Відвідавши лекції і семінарські заняття учня В.Віндельбанда, представника неокантіанства Е.Ласка, і безпосередньо поспілкувавшись із ним, Г.Якубаніс був вражений глибиною й оригінальністю його думок, ентузіазмом і самовідданістю у служінні науці: «Чарівливо люб'язний і щиро скромний співрозмовник – таким є професор Ласк»⁵¹.

Справжнім «вавилонським стовпотворінням» назвав Г.Якубаніс багатонаціональну аудиторію Г.Єллінека, адже на його лекціях, присвячених аналізу парламентського ладу в Європі й Америці, були присутні німці, росіяни, поляки, євреї, угорці, американці, японці, сіамці та ін. Київського вченого передусім зацікавив курс з історії мистецтва Г.Тоде, публічні лекції якого являли собою неординарну подію: «Дивовижна витонченість художнього аналізу в поєднанні з великим ораторським хистом і щирою любов'ю до мистецтва становлять головну притягальну силу його рідкісного таланту»⁵².

У Болоньї Г.Якубаніс узяв участь у IV Міжнародному філософському конгресі, робота якого відбувалася в секціях загальної філософії і метафізики, історії філософії, логіки й теорії пізнання, етики, філософії релігії, філософії права, естетики, психології. Серед його учасників були вчені з Італії, Німеччини, Франції, Великобританії, Австро-Угорщини. Визначивши низку прорахунків в організації форуму, Г.Якубаніс водночас наголосив на значенні подібних наукових зібрань як рушіїв філософської думки й навіть приклад виступу французького філософа А.Бергсона, що викликав шквал щирого захоплення аудиторії, згладив партійні пристрасті, розходження філософських шкіл, спонукав до виникнення новаторських ідей.

До найяскравіших моментів конгресу київський учений відніс доповідь французького філософа, представника спіритуалізму Е.Бутру. Серед найбільш активних учасників секційних засідань він виділив італійського філософа, неогегельянця Б.Кроче, який презентував свою чотиритомну працю, присвячену Дж.Віко. Справжньою гордістю італійців Г.Якубаніс уважав автора доповіді «Наука і філософія» францисканського монаха А.Джемеллі, який у своєму виступі гармонійно поєднував м'якість і спокій із наснагою й силою переконання: «Уже сам зовнішній вигляд: грубе чернече вбрання,

⁵⁰ ДАК. – Ф.16. – Оп.349. – Спр.26. – Арк.3.

⁵¹ Якубаніс Г.И. Отчёт о заграничной командировке: ноябрь 1910 года – декабрь 1912 года // Университетские известия. – 1914. – №1. – С.8.

⁵² Там же. – С.14.

майже босі, взуті лише в легкі сандалії, ноги за холодної, суто зимової погоди, зрештою вся солідна постать ученого-аскета мимоволі привертала до себе погляди»⁵³. Іншою колоритною фігурою конгресу був австрійський філософ-містик Р.Штейнер.

Із метою приготування до професорського звання по кафедрі фінансового права Київського університету 1911 р. дворічне закордонне відрядження отримав приват-доцент П.Кованько. Згідно з інструкцією юридичного факультету, з огляду на обмеженість часу наукової подорожі вченого пріоритетними для нього мали бути заняття в німецьких, італійських і французьких навчальних закладах. У Берлінському університеті він мав прослухати лекції Г. фон Шмоллера та А.Вагнера з економічних наук, узяти участь у практичних заняттях під їхнім керівництвом. Передбачалося також відвідання Тюбінгенського, Мюнхенського, Страсбурзького, Неаполітанського університетів та Коллеж-де-Франс⁵⁴.

Закордонна наукова поїздка київського студента М.Драя в липні 1913 р. була присвячена дослідженню творчості далматинського поета А.Качича-Міюшича. Із цією метою він здійснював науково-пошукову роботу в бібліотеках Загребського університету, Південнослов'янської академії наук і мистецтв у Загребі та Народній бібліотеці у Белграді, одночасно студіюючи сербохорватську мову⁵⁵. Основну увагу М.Драй зосередив на аналізі твору А.Качича-Міюшича «Розмова приємна народу слов'янського».

Із початком Першої світової війни, згідно з розпорядженням Ради міністрів Росії, із числа почесних членів Університету св.Володимира було виключено професорів: Віденського університету – М.Бенедикта (також був членом-кореспондентом Паризької і Римської медичних академій), Єнського – Б.Дельбрюка, Лейпцизького – К.Бругмана, Бреславльського (Бреслау, Вроцлав) – К.Флюгге, Берлінського – Г. фон Шмоллера, Мюнхенського – К.Гебеля, Страсбурзького – О.Шмідеберга, Берлінського – С.Швенденера (був також членом Королівської Пруської академії наук)⁵⁶. Німецьких підданих також виключили з переліку дійсних і почесних членів Історико-філологічного товариства Нестора-літописця та Київського психіатричного товариства. Водночас Товариство київських лікарів надало ректорові університету інформацію про те, що до числа його почесних членів належали професор терапевтичної клініки в Лейпцизі Ф.Гоффман та професор хірургії у Геттінгені Ф.Кеніг⁵⁷.

Згідно з даними річних звітів Університету св.Володимира, 1908 р. закордонні відрядження під час канікул отримали 38 професорів і викладачів, а в навчальний період – 8⁵⁸; 1911 р. за кордон було відряджено 52 особи у

⁵³ Там же. – С.24.

⁵⁴ ДАК. – Ф.16. – Оп.349. – Спр.26. – Арк.12–14.

⁵⁵ Драй М.А. Отчёт о поездке за границу // Университетские известия. – 1914. – №9. – С.1.

⁵⁶ ДАК. – Ф.16. – Оп.354. – Спр.101. – Арк.7–7 зв.

⁵⁷ Там само. – Арк.15.

⁵⁸ Отчёт о состоянии и деятельности Киевского императорского университета св.Владимира за 1908 год. – К., 1913. – С.44–45.

канікулярний час і 2 – у навчальний, зокрема в міжнародних наукових конгресах узяли участь 3 вчених⁵⁹; наступного року за кордоном із науковою метою перебувало 8 осіб⁶⁰, а 1913 р. закордонні відрядження отримали 13 науковців⁶¹.

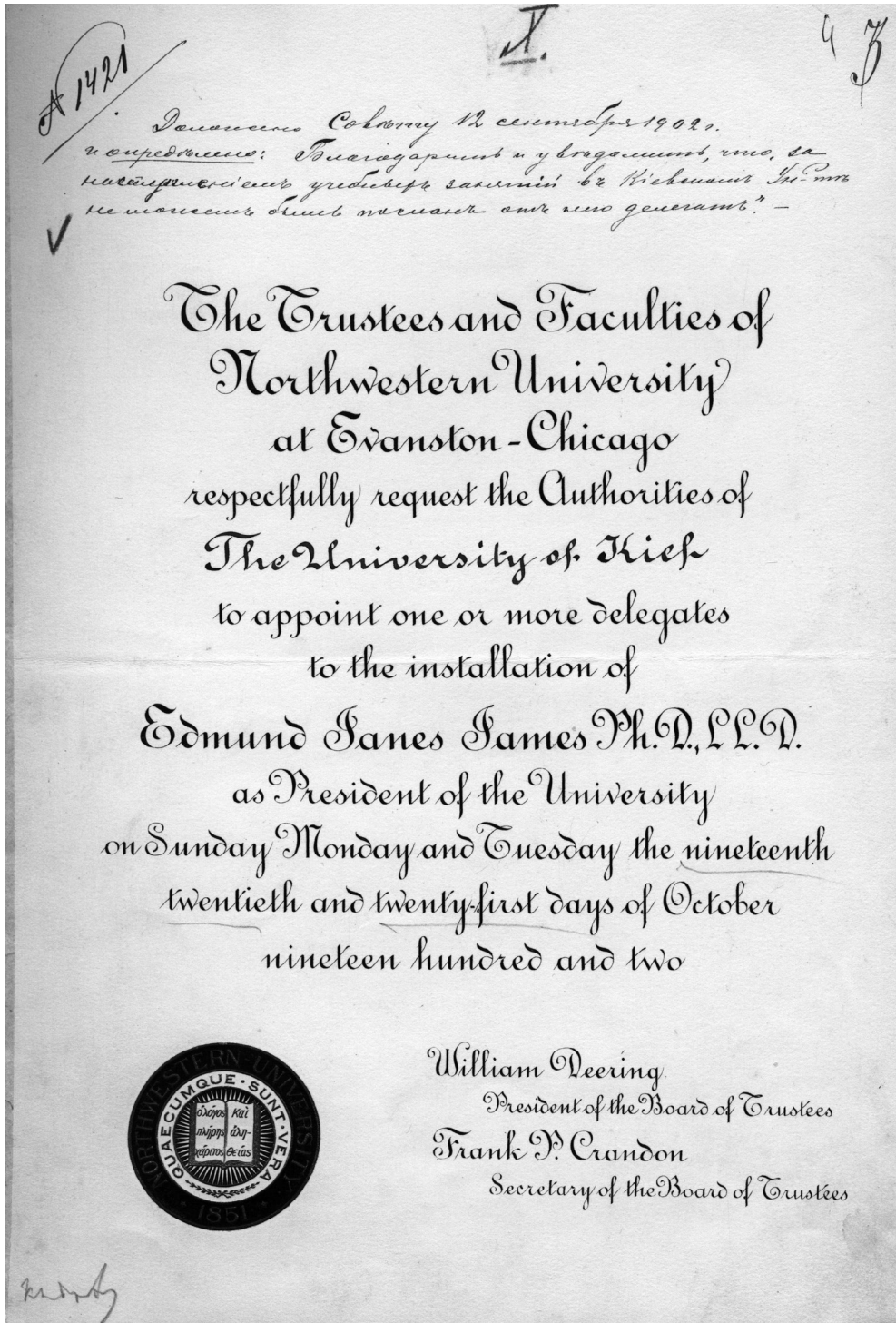
Отже, незважаючи на міждержавне економічне й військово-політичне протистояння, шовіністичні настрої в переддень Першої світової війни, на світанку ХХ ст. Університет св.Володимира зробив вагомий внесок у розвиток загальноєвропейської науково-освітньої співпраці. Свідченням визнання здобутків його вчених для наукового поступу Європи стали численні запрошення до участі у престижних міжнародних наукових форумах і відзначенні ювілейних дат. Подорожуючи Німеччиною, Францією, Австро-Угорщиною, Італією, Великобританією, Бельгією, Швейцарією та іншими країнами, київські вчені отримували можливість прослухати лекції і безпосередньо поспілкуватись із найвидатнішими представниками світової науки, здійснювати власні дослідження в обладнаних за останнім технічним рівнем лабораторіях, брати участь у міжнародних конгресах, з'їздах, урочистих заходах із нагоди пам'ятних дат європейської історії, публікувати свої праці, безпосередньо вивчати пам'ятки культури й опрацьовувати фонди зарубіжних архівів і бібліотек.

Суспільствознавці Університету св.Володимира особливу увагу приділяли ознайомленню зі специфікою європейського громадсько-політичного життя, позначеного утвердженням демократичних цінностей, принципу поділу влади на законодавчу, виконавчу й судову гілки, зростанням кількості партій і громадських організацій, посиленням ролі жіноцтва, розширенням виборчих прав громадян, соціальними реформами. Слід наголосити, що відвідуючи провідні європейські університети, вітчизняні вчені не лише запозичували зарубіжний досвід організації навчально-виховної і науково-дослідної роботи, а й здійснювали його критичний аналіз, акцентуючи увагу на прорахунках, робили свій унікальний внесок у збереження та розвиток наукових традицій, примноження культурної спадщини Європи.

⁵⁹ Отчёт о состоянии и деятельности Императорского университета св.Владимира за 1911 год. – К., 1912. – С.56–57.

⁶⁰ Отчёт о состоянии и деятельности Императорского университета св.Владимира за 1912 год. – К., 1913. – С.10–11.

⁶¹ Отчёт о состоянии и деятельности Императорского университета св.Владимира в 1913 году. – К., 1915. – С.79.

Ілюстр.1

Запрошення Університету св.Володимира від Північно-Західного університету (Еванстон, Іллінойс) узяти участь у церемонії інавгурації нового президента Едмунда Джеймса Джеймса (1902 р.)

Ілюстр. 2

Вітальний адрес від Університету св.Володимира
Сіднейському університету з нагоди його 50-річного ювілею (1902 р.)

On the basis of Kyiv city archive's materials and published documents this article deals with the relations between Kyiv university and leading cultural, educational and scientific centers of Germany, France, Austria-Hungary, Italy, Great Britain, Belgium, Switzerland in the early XXth.

